

Geschiedenis Nooitgedagt IJlst

De grootste schaatsenmaker van IJlst en waarschijnlijk ook van Nederland was Nooitgedagt. Een eeuw lang heeft Nooitgedagt schaatsen geproduceerd. De naamsbekendheid van Nooitgedagt vloeit vooral voort uit de productie van deze schaatsen. Op zich is dit vreemd, omdat het produceren van schaatsen slechts een bijproduct was. Het belangrijkste product van Nooitgedagt was (timmer)gereedschappen. Ook is er enkele decennia houten kinderspeelgoed geproduceerd. Hieronder volgt een overzicht van alle belangrijke gebeurtenissen rond de Koninklijke Fabrieken J. Nooitgedagt en Zonen N.V. IJlst.

De Fabriek

Hoe het begon

In 1865 begint Jan Jarigs Nooitgedagt met het produceren van schaatsen en schaven op de zolder van zijn huis. De eerste paar winters zijn erg slecht, waardoor Jan Baes (zoals Jan Jarigs genoemd werd) genoodzaakt is om het assortiment uit te breiden met o.a. boenderhouten en luiwagenblokken. In de tussentijd heeft Jan Baes al enkele knechten (de zolderjongens genoemd) in dienst. Hierdoor, en door het uitbreiden van het gezin en de bedrijfsactiviteiten, wordt er een ander pand gekocht, waar de familie gaat wonen. Het oorspronkelijke pand wordt volledig gebruikt voor de productie. Hoewel Jan Jarigs privé een slechte tijd kent (zijn twee jongste dochters en zijn vrouw overlijden) gaat het zakelijk zeer goed. In 1880 heeft hij al 13 volwassenen en 3 kinderen in dienst. Doordat de ruimte opnieuw te klein wordt, wordt er weer een nieuw pand bij gekocht. Dit zal zich nog enkele malen herhalen. Jan Jarigs en zijn zonen gaan ondertussen het land in om daar hun producten aan de man te brengen. Hierdoor krijgt Nooitgedagt langzamerhand landelijke bekendheid. In 1898 wordt het allereerste fabrieksgebouw opgericht voor Nooitgedagt, achter de bestaande bebouwing. Omdat zijn vier zonen inmiddels ook in het (familie) bedrijf werkzaam zijn, krijgt de fabriek in 1902 de naam: Fabriek J. Nooitgedagt en Zonen. Er is dan zo'n 50 man personeel in dienst.

Nooitgedagt doet in die tijd al veel aan innovatie. In 1898 gaan twee zonen naar Duitsland om daar stage te lopen in schaatsenfabrieken. Daar worden de schaatsen al fabrieksmatig en mechanisch geproduceerd. Dankzij de ondervindingen van de beide mannen wordt de machinale fabricage ook

doorgevoerd bij Nooitgedagt. Rond 1900 nemen de vier zonen de leiding van het bedrijf over van hun vader. De (technologische) ontwikkelingen bij Nooitgedagt gaan ondertussen gewoon door. De broers reizen de hele wereld rond om met nieuwe technieken in aanraking te komen en bij voldoende resultaat wordt dit ook doorgevoerd in de fabriek van Nooitgedagt. Hierdoor neemt ook de jaarlijkse productie verder toe.

Een nieuwe fabriek

In 1914 worden alle panden aan de Eegracht afgebroken om er een nieuw en groot betonnen fabrieksgebouw neer te zetten. Het personeelsbestand is inmiddels gegroeid tot 150 man. Tijdens de bouw van de nieuwe fabriek breekt de eerste wereldoorlog uit. Dit levert grote problemen op voor de firma Nooitgedagt. De staaanvoer stagneert, waardoor zowel de bouw van het nieuwe pand, als de

productie vertraging oplopen. Het bedrijf draait evenwel door en ook de nieuwe fabriek komt gereed, maar door de slechte economische situatie is het aantal werknemers drastisch afgenomen (64).

In 1920 overlijdt Jan Jarigs Nooitgedagt, oprichter van het bedrijf, op tachtigjarige leeftijd. Vanaf 1922 gaat de productie zich steeds meer toeleggen op het maken van metalen en houten kunstschaatsen. In 1913 krijgt Nooitgedagt een eigen voorziening voor het opwekken van elektriciteit voor de aandrijving van de machines. Rond 1925 neemt een aantal kleinzonen het bedrijf over: Jan Jarigs (1893-1945) en Jan Alderts (1897-1982), in 1942 aangevuld met achterkleinzoon Tjitte Jentjes (1917-1988).

Metalen schaatsen

In de jaren dertig neemt de vraag naar geheel metalen schaatsen steeds verder toe. Vanaf 1930 gaat Nooitgedagt ook optreden als handelsvertegenwoordiger voor de verkoop van Duitse en Zweedse metalen schaatsen. Nooitgedagt wil echter deze metalen schaatsen ook zelf gaan produceren, waardoor twee broers naar Duitsland reizen om daar enkele matrijzen kopen, zodat ze zelf een model schaats kunnen produceren. In 1935 wordt de fabriek gemoderniseerd en beslaat dan, met de kantoren en houtstekken elders, een oppervlakte van enige hectares. Het bedrijf telt dan 56 medewerkers. Als er een goede (ijs)winter is, worden er wekelijks ongeveer 7000 paar schaatsen geproduceerd en afgeleverd. Er worden matrijzen gemaakt, zodat er een eigen model schaats kan worden geproduceerd.

Houten speelgoed

Nog voor het begin van de Tweede Wereldoorlog wordt bij Nooitgedagt begonnen met het produceren van houten kinderspeelgoed. Tijdens de crisisjaren is het nodig om alle mogelijke producten te maken, zodat er geld verdiend kan worden. Door de opkomst van veel concurrentie uit de Oostbloklanden en de komst van plastic speelgoed wordt deze afdeling in 1975 weer gesloten.

De Tweede Wereldoorlog

In het begin van 1940 werken er 140 mensen in de fabriek van Nooitgedagt. Zij produceren schaatsen, timmergereedschappen, kinderspeelgoed etc. Als de Duitsers Nederland binnenvallen, verandert ook de situatie voor Nooitgedagt drastisch. Gelukkig voor Nooitgedagt is er net voor de inval een grote order voor staal geplaatst en dat wordt nogmaals gedaan vlak na de inval. Hierdoor kan er in ieder geval door worden gewerkt. Als de voorraden van Nooitgedagt ondertussen allemaal zijn verkocht (het is een erg goede winter), worden er kunstschaatsen ingekocht in Bolsward, bij Ruiter. In 1940 stopt Ruiter de productie en Nooitgedagt neemt alle voorraden en machines over. Dit loopt de eerste jaren nog goed, maar in 1942, 1943 en 1944 worden er weinig schaatsen meer geproduceerd, mede doordat veel mannen naar Duitsland worden gestuurd voor de Arbeitseinsatz. In 1945 overlijdt de toenmalige mededirecteur Jan Jarigs Nooitgedagt, waardoor Jan Alderts lange tijd alleen aan het roer staat. Na de bevrijding komt de productie weer langzaam op gang. Pas in 1946 komt de levering van de grondstoffen weer op gang, waarna er weer goed geproduceerd kan worden. In 1950 komen de achterkleinzonen Jarig Jans en Aldert Jans in het bedrijf. De vraag naar de producten stijgt, waardoor ook de behoefte aan personeel toeneemt. In IJlst is echter geen personeel meer voorhanden. Dit personeel wordt dan uit Bolsward gehaald. Hier is een bloeiende Technische school, waardoor wordt besloten om een fabriek in Bolsward te openen waar precisiegereedschappen en metaalgereedschappen zullen worden geproduceerd. In 1956 wordt hiervoor een speciale N.V. opgericht: Metaalwarenfabriek J. Nooitgedagt en Zn. IJlst N.V. te Bolsward.

De Noor

In 1956 bedraagt de totale productie van houten schaatsen 80.000 paar. De afzet hiervan wordt steeds moeilijker, omdat de stalen noor zijn intrede doet. Deze worden meestal goedkoop geïmporteerd uit Japan en Oost-Duitsland en zij vormen een grote concurrent voor Nooitgedagt. In 1959 begint ook Nooitgedagt met het ontwikkelen en produceren van noren. Hier wordt veel geld in gestoken, en met succes: in 1960 worden 45.000 paar metalen schaatsen en noren afgeleverd en 75.000 paar houten schaatsen. Doordat de schaatsen in Japan veel goedkoper geproduceerd kunnen worden, besluit Nooitgedagt de productie gedeeltelijk uit te besteden naar Japan. De export van Nooitgedagt-producten stelt dan al niet zo veel meer voor, al worden er nog wel redelijke hoeveelheden naar België, Duitsland en Zweden geëxporteerd.

Naamloze Vennootschap

In 1961 wordt Nooitgedagt een N.V. met de naam: J. Nooitgedagt & Zn. IJlst N.V. De directie wisselt dan ook. Jan Alderts is in 1960 teruggetreden, waarna de directie bestaat uit Tjitte en Jarig Jans. In 1962 komt Aldert Jans, de zoon van Jan Alderts, hier nog bij. De verkoopcijfers vliegen omhoog, mede door de strenge winter (met elfstedentocht). De directie ziet nog wel toekomst in Nooitgedagt en besluit een magazijn te bouwen tegenover de fabriek.

Einde productie van schaatsen

De winters van 1964 en 1965 zijn erg zacht, waardoor de verkoop van schaatsen slecht is. Hierdoor blijven alle voorraden liggen. Ook blijkt dat Nooitgedagt te afhankelijk is van de productie van schaatsen. Hierdoor wordt in 1965 besloten de productie van schaatsen, van zowel houten schaatsen als van de noren, te stoppen, exact 100 jaar nadat de eerste Nooitgedagt schaats werd vervaardigd. In 1975 worden de laatste schaatsen uit het magazijn verkocht. In 1965 werken er in IJlst 170 medewerkers in de fabrieken en in Bolsward 20. Tevens werken er in Friesland nog enkele toeleveringsbedrijven voor Nooitgedagt. Door het 100-jarige jubileum mag Nooitgedagt het predikaat 'Koninklijke' voeren. Hierdoor wordt de naam opnieuw gewijzigd: Koninklijke Fabrieken J. Nooitgedagt & Zonen N.V. IJlst.

Hoe nu verder

Nadat de schaatsen en het speelgoed uit het assortiment zijn verdwenen, moet dit gat worden opgevuld. Eerst wordt gedacht dit te doen door het gereedschapassortiment uit te breiden, maar na een onderzoek wordt besloten zich meer op de sterkste producten toe te leggen: de beitel en het meetgereedschap. De afzetgroei die hierbij wordt gezocht ligt voornamelijk in het buitenland. Doordat de naam Nooitgedagt te moeilijk is voor de mensen in het buitenland wordt besloten om beitels te

gaan produceren onder privat labels. In de jaren 70 en 80 worden er jaarlijks 1,2 miljoen beitels gemaakt en Nooitgedagt behoort tot 's werelds grootste beitel-fabrikanten. Begin jaren negentig komt er een grote klap: een grote Zweedse afnemer, goed voor 20% van de omzet, zegt het contract op. Op dat moment is ook net het nieuwe fabriekspand van Nooitgedagt op het industrieterrein IJlst geopend. Er volgt een grote reorganisatie en vele mensen verliezen hun baan. Nooitgedagt gaat zich helemaal richten op de metaalsector en de houtafdeling wordt gesloten (in 1995). Vanaf dan wordt de productie van houten onderdelen uitbesteed. De directie van Nooitgedagt wordt dan al een tijd alleen gevormd door Wybrand Jan Attema.

Het einde

Hoewel de firma Nooitgedagt bekend is geworden door de verkoop en productie van schaatsen, is dit altijd maar een bijproduct geweest. Het produceren van houtbewerkinggereedschappen vormde altijd het hoofdproduct. Als Nooitgedagt het nieuwe bedrijfspand op het industrieterrein in gebruik neemt, is de productie al volledig toegespitst op het produceren van beitels. Nooitgedagt is tot die tijd altijd een familiebedrijf geweest. In de jaren negentig blijkt dat er binnen de familie geen opvolging is om het roer over te nemen, wat er mede voor zorgt dat de familie de aandelen van Nooitgedagt verkoopt aan het Britse 'Record'. In 1998 wordt 'Record' weer overgenomen door American Tool Companies. Het assortiment van Nooitgedagt wordt aanzienlijk uitgebreid en het afzetgebied wordt sterk vergroot. Na enkele jaren wordt American Tool Companies overgenomen door Newell Rubbermaid. Enkele jaren later besluit dit Amerikaanse concern de vestiging in IJlst te sluiten, zodat de naam Nooitgedagt alleen nog een herinnering is in IJlst (en omstreken).